

ASPECTE METODOLOGICE ALE RESTAURĂRII PICTURII MURALE DE LA BISERICA „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” A MĂNĂSTIRII RĂCHITOASA, BACĂU

În anul 1998, când au fost întreprinse primele cercetări în privința stării de conservare a picturii murale interioare de la acest monument, în directă legătură cu iminentele intervenții de consolidare structurală la biserica *Adormirea Maicii Domnului*, din Răchitoasa, județul Bacău, ansamblul arhitectonic nu mai ținea de fosta mănăstire, ci funcționa ca azil pentru persoane în vârstă. Aflat în stare de precolaps, datorită fracturilor importante de la nivelul structurii, edificiul bisericii a intrat într-un amplu proces de consolidare, care viza atât sistemul de boltire, afectat de prăbușirea internă a arcelor pe care se descărcau cele trei turle străpunse, câte una de pe naos, pronaos și pridvor, cât și pereții, traversați pe toată grosimea și înălțimea lor de fracturi importante.¹ Pentru refacerea fiecăreia dintre bazele (arce plus tambur) pe care să se ridice noile turle era prevăzută demolarea arcelor și pandantivilor existenți, aflați în stare avansată de degradare, purtând marca unor numeroase și repetate reparații.

Fig. 1–2 . Vedere asupra pandantivilor din naos, înainte de intervenția de urgență asupra componentelor artistice ce precede consolidarea structural

¹ Soluția de consolidare a fost proiectată de profesorii Cișmigiu și Crișan, în anul 1990. Lucrările de consolidare structurală au fost efectuate de S.C.Simcrest S.R.L Bacău între anii 1998–2005, recepția finală a lucrărilor de consolidare structurală având loc în anul 2006, conform Procesului Verbal de recepție finală O.N.M.I. nr. 6071/21.12.2006

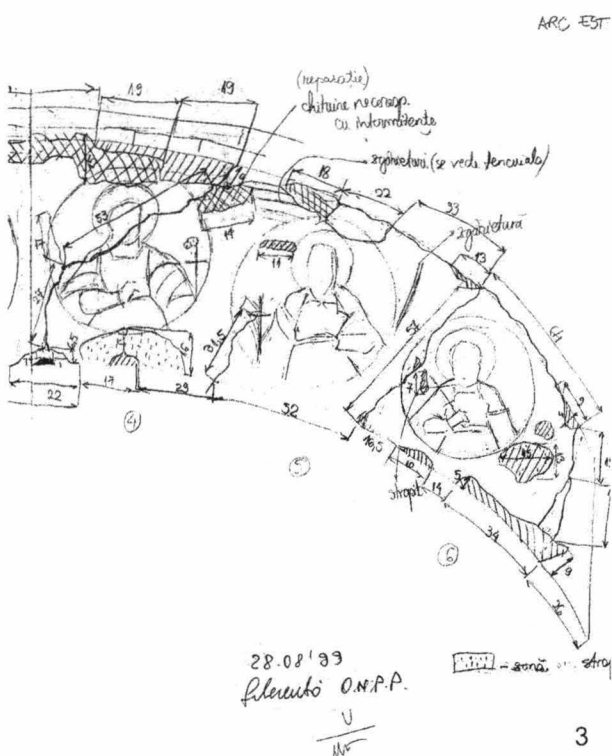

Fig. 3. Relevu (scară 1:20) al arcului estic de descărcarea a turlei din naos, cu evidențierea stării de conservare a picturii murale.

Pe de altă parte, intradosul arcelor dintre naos și pronaos, respectiv pronaos și pridvor, erau suprafețe, de asemenea, aflate sub incidența demolării care să permită refacerea structurală a sistemului de boltire. Toate aceste suprafețe erau purtătoare de pictură murală, aflată în diferite stadii de conservare, determinate direct de starea de conservare a zidăriei suport, respectiv a stratului de preparație. Pentru a permite demararea acțiunilor de consolidare, respectivele suprafețe de pictură au fost supuse extragerii, prin metoda *strappo*. Deja afectate de numeroase fracturări și reparații

consecutive, o serie de medalioane, reprezentând mucenici și mucenițe, de pe laturile verticale ale arcelor mici de descărcare a turelor din naos și pronaos, ca și două fragmente de pandantivi din naos, s-au recuperat parțial.

În urma extragerii picturii de pe suprafețele marcate, în campaniile 1998–1999, s-a putut proceda la consolidarea structurală constând în instalarea de centuri perimetrice la nivelul fundației și al cornișei și elemente de zidărie cu inimă armată plasate în dreptul membranelor transversale interioare care separă compartimentele arhitecturale ale bisericii.

În urma încheierii lucrărilor de consolidare structurală² și de arhitectură, s-a ridicat problema finalizării intervențiilor la componente artistice, pictura murală și lemnul policrom. Prezentul proiect prezintă propunerile de conservare-restaurare a picturii murale, și anume metodologia pentru replantarea fragmentelor de pictură extrase în campaniile din anii 1998–1999 (A), ca și propunerile de conservare-restaurare a picturii rămase la poziție, în noua situație creată de definitivarea consolidării structurii de rezistență a monumentului (B).

² „Într-o etapă viitoare se recomandă replantarea picturii extrase în vederea consolidării și executarea lucrărilor de restaurare pictură, precum și tratarea (biocidarea) elementelor de lemn-componente artistice”.

(PV recepție finală nr. 6071/21.12.2006, pct.6).

PREZENTAREA GENERALĂ A MONUMENTULUI

Date istorice. Biserica se află situată în partea de NV a satului, între două dealuri nisipoase, sensibile la mișcările seismice. Pe zidul de sud al bisericii se află următoarea inscripție: „În zilele lui Antioh Constantin Voivod zidit-a această biserică dumnealui Ilie Vel Stolnic cu jupâneasa dumisale Tofana-hramul Adormirea Maicii Domnului, anul 7206 și 1679, octombie 27”.

În testamentul ctitorului se citește: „Ilie Enache vel spătaru și cu soția mea Tofana fata lui Ion Racoviță, ce au fost vornic mare, facem știre tuturor cui se cade a ști pentru o bisericuță care din munca și osteaneala noastră am făcut-o din piatră, unde întâi și din început am descălecat și am făcut biserica de lemn tatăl meu Enache ce au fost clucer mare. Acum, în urma părintelui nostru, miluindu-ne Dumnezeu, noi am mai zidit una pentru foc, alta pentru trai, că lemnul petrece viață mai scurtă, iar piatra mai lungă...și eu singur cu mâna mea am scris-leat 7212 (1704) mai 16.” (Condica mănăstirii Răchitoasa)

La moartea lui Ilie Enache, epitropia ce o administra închină mănăstirea și averea ei mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos. Acest fapt este cunoscut din actul de danie al boierilor (1729, Ghenarie 10), act întărit prin hrisovul de aprobare al lui Grigorie Ghica (Arh. Stat București, înscris 578, Condica Mănăstirii Răchitoasa).

În 1864, odadtă cu secularizarea averilor mănăstirești, călugării greci pleacă, luând cu ei multe din odoadele de preț ale mănăstirii.

În prezent chiliile au revenit în posesia mănăstirii, după ce mai bine de un secol și jumătate au adăpostit un azil.

Arhitectura bisericii. Biserica prezintă un plan triconc, având trei turle de dimensiuni egale, câte una pe naos, pronaos și pridvor. Intrarea este adăpostită de un mic pridvor de plan pătrat, boltit mănăstirește. Absidele, atât cele laterale, cât și cea a altarului, sunt semicirculare, și la interior și la exterior, cu acoperire în semiconcă. Absida altarului este ușor alungită în axul longitudinal, cu un arc triumphal generos. Este separată de naos printr-un iconostas de lemn³ (sculptat și poleit cu aur). Extrema de vest a planului se termină în hemiciclu, este boltită, și are un cafas de lemn, construit deasupra tabloului cu ctitori, construit mai târziu, din material brut, fără legătură cu mobilierul din lemn policrom din restul bisericii. Accesul în cafas se face pe o scară ce maschează o parte din tabloul votiv. O altă scară duce din cafas în podul pridvorului, unde se află o mică încăpere de depozitare. Cele trei turle reconstituite pe vechile baze se descarcă pe pereții longitudinali și pe pilaștrii care compartimentează biserica, prin pandantivi și arce transversale și longitudinale, alcătuind câte un pătrat la baza fiecăreia dintre turle.

Observații asupra decorației murale. Dintru bun început se remarcă faptul că, din punct de vedere iconografic, pictura murală de la biserica din Răchitoasa a avut ca destinație o mănăstire. Favorizată și de ampla suprafață interioară, oferită cu generozitate de zidurile foarte înalte, fără membrane transversale care să obtureze perspectiva asupra ansamblului monumental, ca și de către deschiderea celor trei turle cu diametre impozante, iconografia s-a putut desfășura pe numeroase registre, bogate în personaje detaliat reprezentate. Ajuțați și de tehnica *a secco*, ce permite elaborarea nelimitată în timp a imaginii, pictorii de la

³ Pe întreaga durată a consolidării structurale iconostasul a rămas la poziție, sub o carcasă de protecție din lemn, fiind supus modificărilor factorilor de microclimat asociate cu excedentul de umiditate și aportul de agenți biologici favorizate de desfășurarea lucrărilor de consolidare, în lipsa unei asistențe de specialitate pe durata intervențiilor.

Răchitoasa au „scris” mai multe icoane, derulând un program iconografic în concordanță cu învățăturile călugărilor viețuitori în această mănăstire. Spațiul important alocat scenelor din Apocalipsă, numărul mare al reprezentărilor de mucenici și mucenițe, ar fi doar câteva dintre manifestările acestei orientări.

a) PRIDVORUL EXTERIOR: de mici dimensiuni, adăpostind intrarea propriu-zisă în biserică, defășurat pe un plan pătrat construit din ziduri la fel de groase ca și întreaga biserică, și ridicat deodată cu aceasta, pridvorul este boltit în cruce, cu joncțiunea arcelor ușor teșită, formând o suprafață curbă. Suprafața pereților și a boltii astfel alcătuite este acoperită cu o compoziție elicoidală, reprezentând Judecata de Apoi. Centrul spre care converge mișcarea centrifugă este reprezentat de Iisus Judecător. Străbătută de numeroase fisuri dispuse oblic, pictura a mai suferit și de pe urma „îndreptării” marginilor reparațiilor făcute de către echipa locală de constructori, care a ras cu latul mistriei atât ce se mai găsea din vechile reparații ale fisurilor, cât și surplusul de material de la propriile intervenții.

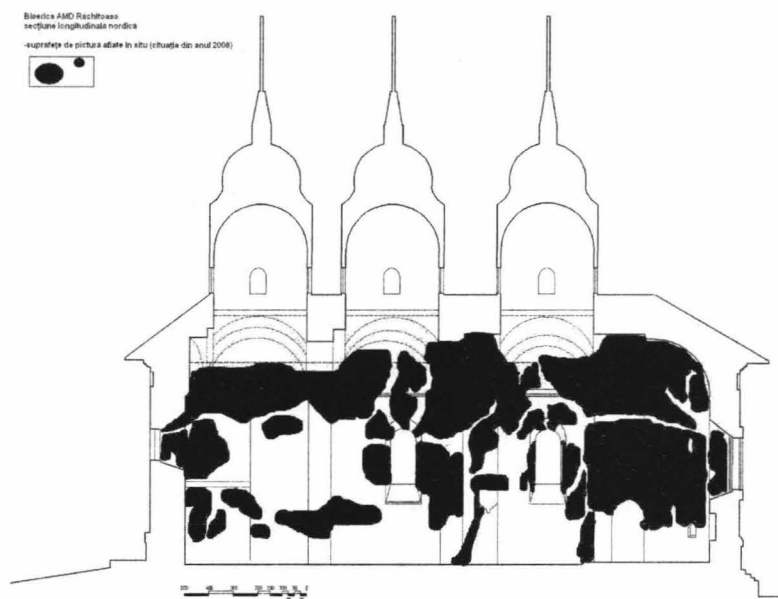
Cu toate aceste degradări, pictura pridvorului este cea care se păstrează în cea mai mare proporție din întreaga biserică, atât ca suprafață, cât și în ceea ce privește starea de conservare. Din această perspectivă, pictura pridvorului poate constitui un bun reper pentru stabilirea soluției de prezentare finală a ansamblului.

b) CAFASUL: a fost realizat prin construirea platformei de lemn deasupra tabloului votiv. Întreaga suprafață astfel delimitată a hemiciclului care închide biserică spre capătul axului vestic este ocupată de procesiunea ctitorilor din diverse etape de existență a bisericii. Așa cum se menționa și în rândurile de mai sus, mare parte din acest extrem de important document s-a pierdut deoarece, în plus față de efectul mișcărilor tectonice, au acționat și membrii echipei de construcții, care au îndepărtat ce au considerat irecuperabil.

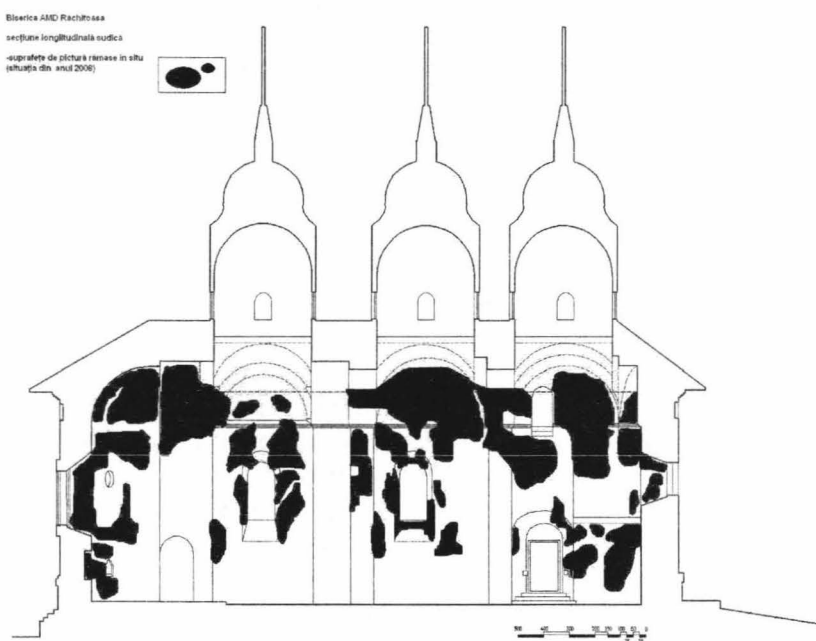
c) PRONAOSUL: cu cele două compartimente ale sale, pronaosul de la biserică mănăstirii Răchitoasa impresionează prin spațiul interior și, din păcate, prin marile suprafețe de *frescă neagră*, care țin locul picturii ce se afla cândva pe acești pereți. Cele două turlă descărcate pe arce longitudinale și transversale lasă să pătrundă o lumină puternică, ce scoate în evidență amploarea monumentală a spațiului interior.

d) NAOSUL: de aceeași lățime ca și compartimentările arhitecturale deja pomenite, naosul primește, la nord și la sud, două abside cu deschiderea egală cu diametrul turlei. Ca și în cazul pronaosului, pe pereți și în conca sânuirilor se mai păstrează insule de pictură.

e) ALTARUL: constituie poate zona cel mai bine conservată cu pictură din biserică, după pridvorașul de la intrare. Deasemenea de dimensiuni generoase, suprafețele curbe ale absidei altarului păstrează, cel puțin în jumătatea nordică, singurele personaje întregi, de mari dimensiuni (sfinții ierarhi), care ar putea constitui un reper hotărâtor în elaborarea soluției de prezentare finală a lacunelor nereintegrabile din restul bisericii.

4.

5.

Fig. 4–5. Raportul dintre suprafețele de pictură rămase la poziție și câmpurile de reparații rezultate în urma consolidării structurale (stadiu la anul 2008)

EXAMINAREA STĂRII ACTUALE DE CONSERVARE. STUDIUL SUPRAFEȚELOR MURALE LA CERCETAREA ÎN SITU

Examinarea stării de conservare a picturii de la biserica mănăstirii Răchitoasa s-a efectuat în mai multe etape, date fiind condițiile speciale în care s-a intervenit la acest monument. Prima examinare a avut loc în anul 1998, când, la solicitarea șefului de proiect de atunci⁴, s-a făcut o evaluare a stării picturii murale interioare și, mai ales, s-a discutat posibilitatea unei intervenții de urgență care să asigure pictura pe durata consolidării structurale. La momentul respectiv, accesul la suprafața pereților era limitat de existența eșafodajului de susținere a platformelor de pe care urma să se demanteleze și, ulterior, să se refacă turlele și arcele de susținere ale acestora. (foto cu eșafodajul)

Preluăm din documentația intervenției din 1998⁵:

„Starea de conservare a zidăriei suport, realizate din piatră, de o manieră foarte neregulată, legată cu un mortar extrem de slab, de consistența și aspectul lutului, este alarmantă, pereții suferind deformări accentuate în plan vertical, iar arcele din naos, pe care se descarcă una dintre turle, glisând periculos peste suprafața pictată.

Soluția de consolidare a sistemului de boltire presupune demontarea bazei turlei și desfacerea, în vederea ridicării, de semicacotelor absidelor laterale, inclusiv a arcelor dinspre naos, elemente realizate preponderent din cărămidă.

Atât pandantivii, cât și arcele și semicalotele absidelor de nord și sud păstrează mari suprafețe de pictură, executată într-o tehnică a secco, părți integrante ale ansamblului mural, deosebit de interesant din punct de vedere iconografic.

Din punct de vedere al recuperării picturii murale, intervenția de urgență ar consta în extragerea câmpurilor direct afectate de demolarea zidăriei suport și conservarea in situ, cu măsurile suplimentare de protecție, a suprafeșelor de pictură care ar putea face față traumatismelor (inevitabile în această situație) provocând consolidarea structurii monumentului.”

Fotografiile efectuate atunci au fost limitate de accesul redus la suprafața pereților. Ele constituie însă un martor important al stării de conservare a picturii înainte de intervenția la structura monumentului. După cum s-a constatat și la data respectivă, și după cum se știa și din tradiția locală, confirmată de existența unui proiect de refacere a picturii interioare⁶, pereții purtători de pictură fuseseră afectați puternic de cutremurul din 1940. Fracturile și lacunele profunde, de mari dimensiuni, apărute în urma acestui seism au fost reparate cu mijloace locale, constituind o categorie importantă cantitativ de intervenții necorespunzătoare din punctul de vedere al conservării stratului pictural. Reparațiile s-au făcut prin chituiere cu mortar de var și ciment, cu depășirea semnificativă a dimensiunilor lacunelor în cauză. La data primei examinări, aceste reparații erau deja afectate de numeroase fisuri și dsprinderi, precum și de intervenții ulterioare efectuate e beneficiar în numele sporirii confortului, prin introducerea instalației de curent electric. Un studiu comparativ al imaginilor aceleiași zone, pe fotografii cu stadiul din 1998 și cel din 2008, efectuate după recepționarea lucrărilor de consolidare și îndepărtarea schelelor interioare, arată însă modificări care nu se pot justifica numai prin desfacerea reparațiilor vechi.

Dealtfel, intervenția asupra picturii, efectuată în regim de urgență în campania din anii 1999–2000, avea să se soldeze cu aproximativ 16 mp de pictură extrasă, cu o suprafață

⁴Episcopia Romanului și Hușilor, Serviciul Tehnic

⁵ *Memoriu justificativ* (Ana Maria Baciu, 1998)

⁶ Ghe. Popescu, proiect pentru pictură nouă, 1956

ecivalentă conservată și protejată la poziție, dar și cu intervenții care au depășit limita admisă, din partea constructorului.

După cum se consemnează în Procesul Verbal de recepție a etapei 1999–2000, „În etapa 1999–2000 au fost executate următoarele operațiuni de protecție, conservare și extragere a picturii murale din zonele de intervenție asupra construcției (arce și pandantivi de la baza celor trei turle- naos, pronaos și pridvor, plus timpanele de vest din pridvor și cele de nord și sud din naos.

Extragerile au fost executate în tehnica *strappo*, folosindu-se ca liant CMC și *coletta*, iar ca suport (*facing*) foiță de hârtie tip ”Letea”, tifon și pânză albită.

Așa se face că, la data actuală, suprafața reală a picturii rămase la poziție este extrem de fragmentată, și concentrată mai ales în altar și în treimea superioară a pereților, cu goluri importante între câmpurile de pictură salvate. (Fig. 4- 5)

PREZENTAREA TEHNOLOGIEI PICTURILOR

Suportul picturii: Zidăria suport a fost realizată din piatră de carieră, legată cu mortar de var și nisip, pentru suprafețele verticale ale pereților, și din cărămidă legată cu var pentru sistemul de boltire, atâta cât se mai păstra la data intervenției noastre.

Stratul de preparare: Intonaco în zonele superioare este alcătuit din mortar de var cu câlți și puzderie de cânepă, în grosime de 10–20 mm , cu strat de culoare negru de cărbune de lemn acoperit cu un strat de vâruială albă⁷. Probele prelevate din registrul tabloului votiv au evidențiat o compoziție mai complexă, constând în carbonat de calciu, nisip cuarțos foarte fin, caolin și depozite masive de ghips.⁸ Și în acest caz este semnalată prezența stratului de vâruială albă între stratul de preparare și pelicula de culoare propriu-zisă.

Pelicula de culoare: Tehnica de execuție a picturii este *a secco*, având ca liant cleiul animal. Paleta cromatică⁹ utilizată de autorii picturii de la Răchitoasa este compusă din oxizi de fier: pământ galben , pământ roșu, ocră. Albastrul este smalt, aplicat fie în strat foarte subțire pe o bază de pământroșu brun, fie mat, în amestec cu albul de plumb. La unele veșminte a fost semnalată prezența albastrului de Prusia, în combinație cu ocră galben. Alte culori identificate în urma analizelor chimice sunt: roșul de fașă, din miniu de plumb, albastrul realizat cu albastru artificial de cupru, verdele din cocleală-verde artificial de cupru.

PROPUNERI METODOLOGICE. DESCRIEREA PROCESULUI DE CONSERVARE / RESTAURARE

Procesul de conservare și restaurare a picturii murale interioare de la biserica *Adormirea Maicii Domnului*, din Răchitoasa, urmărește cele două paliere enunțate în Memoriul general, și anume conservarea și replantarea fragmentelor de pictură extrase în campaniile din anii 1998–1999 (A), și conservarea și restaurarea picturii rămase la poziție, în noua situație creată de definitivarea consolidării structurii de rezistență a monumentului (B).

Conservarea și replantarea fragmentelor de pictură extrase în campaniile din anii 1998–1999. Suprafața de aproximativ 16 mp de pictură murală extrasă va fi prelucrată în vederea replantării pe amplasamentele inițiale după cum urmează: curățirea reversului stratului pictural al fragmentului, mecanic; consolidarea stratului pictural de pe *verso*-ul fragmentelor extrase, prin impregnarea cu Primal 2% (reamintim că extragerea s-a efectuat

⁷ Conform Buletin de analiză nr. 10 / 06 din 01.07.2006

⁸ Conform Buletinului de analiză nr. 13./2009

⁹ A se vedea notele 9 și 10

în tehnica *strappo*); consolidarea *verso*-ul fragmentelor extrase, prin impregnarea cu caseinat de calciu; aplicarea suportului pe bază de var și caseinat de calciu pentru backing. În acest strat se va amesteca pulbere din stratul de preparare, provenită de la degroșarea *versoului*, pentru a se realiza un strat de consistență și cu un comportament compatibile atât cu stratul pictural original, cât și cu suportul nou pe care fragmentele se vor replanta; aplicarea *backing*-ului din tifon și pânză de cânepă, folosind același tip de material ca mai sus pe post de adeziv; aplicarea simultană a mortarului de replantare pe *verso*-ul fragmentului și pe stratul de *arriccio* de pe zidăria suport; replantarea fragmentului și plantarea contraforme, cu elemente de sprijin pentru suprafețele suport (verticale, sau arce și bolți); înmuierea adezivului; îndepărtarea, în etape succesive, a elementelor componente ale *facing*-ului, respectiv pânză, tifon, foiță de hârtie; înlăturarea prin mijloace fizico-chimice a fixativului pentru extragere; reconsolidarea prin impregnare cu DCC 1,5% a peliculei de culoare care a avut de suferit în timpul manevrelor de transpunere și de îndepărtare a *facing*-ului; integrarea cromatică în tehnicile *ritocco* și *velatura* a microlacunelor și eroziunilor de pe suprafețele de pictură replantate.

Conservarea și restaurarea picturii rămase la poziție presupune următoarea succesiune de operații:

Stratul suport:

- *Asigurarea provizorie a marginilor* stratului suport desprins.
- *Asigurarea și tivirea marginilor fracturate* și cu tendință de desprindere ale lacunelor și porțiunilor de strat preparator, prin tivire cu mortar de var /nisip, cu adaos de caseinat de calciu. -tivirea se face prin aplicarea de mortar de var/nisip, cu adaos de consolidant (caseinat de calciu), pe grosimea marginii stratului suport, după umectarea consistentă a acestuia. Se va urmări ca aplicarea să fie continuă, să cuprindă ambele margini și să aibă o bună aderență la suport, se va verifica modul în care se întărește mortarul, pentru a nu favoriza apariția de cracluri/fisuri care ar reduce din eficiența tivirii.
- Curățarea marginilor stratului suport.
- *Asigurarea fisurilor adânci și superficiale* ale stratului de preparare, prin obturarea cu foiță japoneză aplicată cu cmc.
- Chituirea fisurilor și lacunelor din strat suport cu mortar de var și nisip de granulații diferite.
- *Chituirea sub nivel a lacunelor din stratul de arriccio*
- lacunele de dimensiuni mari și medii din stratul de *arriccio* din zonele nereintegrabile se vor chitui sub nivel
- *Chituirea la nivel a lacunelor din stratul de intonaco*
- lacunele de mici dimensiuni, sau cele integrabile cromatic, se vor chitui la nivelul câmpului pictural înconjurător, pentru a permite derularea etapei de integrare cromatică
- *Consolidarea prin injectare a stratului suport desprins.*
- *Consolidarea suportului picturii (stratul de intonaco)* – refăcerea aderenței suprafețelor cu dislocări superficiale și a suprafețelor cu dislocări de mari dimensiuni, prin injectare cu mortar pe bază de var și nisip fin, cu adaos de caseinat de calciu. La desprinderile mari se va folosi mortar pentru injectări în zidărie tip PLM-M.
- *Proptirea suprafețelor* de pictură murală care prezintă desprinderi închise (*burdușeli*). Proptirea se va face prin aplicarea unor straturi tampon, cu grosimi

crescând, de la hârtie japoneză aplicată în puncte pe suprafața picturii, folie poliuretan, Stirodur, până la placă de lemn conglomerat tip OSB, descărcate pe puncte de sprijin care pot fi orientate în toate direcțiile cerute de protejarea zonelor desprinse.

- *Înlăturarea tencuielilor de reparații necorespunzătoare* din câmpul și de la marginea câmpului pictural, provenite din intervențiile anterioare.
- Îndepărtarea mortarelor necorespunzătoare ale intervențiilor anterioare de pe marginile lacunelor.
- Îndepărtarea stropilor și scursurilor de material provenind de la operațiunile de consolidare structurală, de pe suprafața peliculei de culoare, prin procedee combinate, uscate și umede
- Prezentarea estetică a lacunelor chituite la nivelul stratului de culoare.
- Prezentarea estetică a lacunelor mari, neintegrabile, chituite sub nivelul echivalent intonaco-ului al stratului de preparare.
- *Combateră formelor de atac biologic, localizate atât la nivelul stratului pictural, cât și la cel al componentelor artistice din lemn*
- *Întocmirea documentației fotografice* în timpul operațiunilor de conservare.

Stratul de culoare:

- Consolidarea stratului de culoare pulverulent sau în curs de exfoliere.
- Consolidarea stratului de culoare desprins împreună cu stratul de preparare.
- Îndepărtarea suprapunerilor de mortare aflate pe stratul de culoare, mortare subțiri, cu aderență slabă.
- *Consolidarea stratului pictural* acolo unde prezintă fenomene de solzire sau pulverulență cu risc de pierdere a peliculei de culoare, prin fixare cu dispersie de caseinat de calciu 2%.
- *Curățirea depunerilor aderente de funingine* de pe stratul pictural fragil decoeziv și consolidarea peliculei de culoare în curs de exfoliere.
- Operațiunea urmărește îndepărtarea depunerilor care ar putea fi fixate odata cu operațiunea de consolidare a peliculei de culoare, Pentru a nu se pierde pelicula de culoare la contactul cu stratul de protecție, stratul pictural fragil va fi curățat de depuneri prin procedee mecanice(pensulare uscată) apoi va fi consolidat prin pensulare peste foiță japoneză cu DCC , sau Paraloid B72 (în funcție de condițiile locale de microclimat) și presare cu folie și rulu de cauciuc, pana la refacerea aderenței peliculei de culoare la suport.
- *Fixarea locală a zonelor pulverulente* din aria de consolidare a suportului prin pensulare și pulverizare cu consolidant (dispersie de caseinat de calciu 1,5–2% în primă etapă, și Paraloid B 72 în acetona, în cazul zonelor cu umiditate ridicată constantă.
- *Integrarea cromatică a ansamblului pictural recuperat* . Aspectul insular al fragmentelor de pictură păstrate la poziție, ca și al celor replantate, impune o abordare care să confere unitate estetică ansamblului mural. Deși câmpurile de pictură originală sunt răspândite pe întreaga suprafață interioară a bisericii, și sunt străbătute de numeroase suprefețe de reparații, pe insulele conservate există repere importante pentru refacerea tramei compoziționale a ansamblului de pictură monumentală. În primul rând este vorba de fașele roșii și de registrele (frizele) decorative care bordează principalele elemente de arhitectură(arce, pilaștri,

goluri, profile, cornișe), care permit reconstituirea lor pe zonele lacunare, fără dubiu, fie prin prelungirea traseelor, fie prin aplicarea regulei simetriei. Pe de altă parte, raportul dintre fond și teren, în cadrul fiecărei scene, se poate reconstitui prin asimilarea scenelor asemănătoare. Spațiul arhitectural intern al bisericii, de la baza turlelor în jos, își poate redobândi unitatea de ansamblu prin valorificarea la maxim a informațiilor oferite de pictura originală conservată, unitate esențială în cazul unei biserici ortodoxe aflate în cult, așa cum este biserica reînființatei mănăstiri de la Răchitoasa. În același spirit, suprafețele noi ale celor trei turle refăcute de pe naos, pronaos și pridvor, ar fi benefic să primească pictură nouă (care ar face obiectul unui proiect tehnic și iconografic separat), al cărei aspect să țină cont de datele picturii originare restaurate, în ceea ce privește completarea iconografică, proporțiile scenelor și personajelor, tratarea stilistică și gama cromatică.

- *Fixarea zonelor integrate*

STUDII ȘTIINȚIFICE. ANALIZE CHIMICE. ANALIZE BIOLOGICE

Analizele chimice efectuate au identificat natura și succesiunea straturilor componente ale preparației și peliculei de culoare, ca și liantul folosit la aplicarea acestora din urmă. Identificarea pigmentilor folosiți la nivelul fiecărui strat, precum și a liantului în cauză, a permis stabilirea metodologiei de realizare a testelor de aderență, curățare și consolidare a peliculei de culoare. De asemenea, s-a identificat compoziția și proporția în care se află elementele constitutive ale mortarelor, atât cele originare, cât și cele de reparație. A fost confirmată prezența și natura eflorescențelor salină de pe suprafața picturii, în vederea blocării acestora și a consolidării corespunzătoare a zonei afectate de acțiunea de până în prezent a sărurilor.

S-a determinat natura agenților de biodegradare, prezenți pe întreaga suprafață a picturii interioare.

A fost depistată prezența unui atac activ cu *Merulius Lacrymans*, fapt ce impune luarea de măsuri energice de îndepărtare a focarului și a suprafețelor de lemn atacate deja.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF WALL PAINTING RESTORATION WORKS IN THE CHURCH DEDICATED TO THE DORMITION OF THE VIRGIN, BELONGING TO RĂCHITOASA MONASTERY IN BACĂU

The present paper presents the steps required to establish the preservation-restoration project of the wall painting from the church belonging the Răchitoasa Monastery in Bacău, as a result of the interdisciplinary approach of the artistic components. The analysis presents the purpose of the laboratory investigations that lead to establishing the proper diagnose and the optimum intervention strategy in the particular case of the monument that is subjected to an elaborated process of structural consolidation.